

Seres Dániel (1991) az ELTE BTK Ókortörténeti Doktori Programjának doktorvárományosa. Kutatási területe az attikai szónoklás, elsősorban Démosthenés beszédei.

Legutóbbi írása az *Ókorban*:
Démosthenés: A rhodosiak szabadságáról (Dem. 15) (fordítás, kommentár) (2021/1).

Démosthenés: *A megalopolisiek érdekében* (Dem. 16) Fordította, a bevezetést és a jegyzeteket írta

Seres Dániel

Bevezetés

Második népgyűlési beszédét egy külpolitikai szempontból igen összetett helyzetben tartotta meg a fiatal Démosthenés. A pontos helyzetértékeléshez érdemes röviden áttekinteni a politikai erőviszonyok változásait a Kr. e. 4. század első felében Hellas szárazföldi területein.

A peloponnésosi háború Kr. e. 404-es lezárultával a délosi szövetséget vezető Athén Attikán kívüli területeinek, valamint flottájának elvesztésével szűk harminc esztendőre kiszorult a nagyhatalmi politikából.¹ Helyét a győztes fél, Spárta vette át. A Kr. e. 395 és 387 között vívott korinthosi háború megpróbáltatásai után Spárta a háborút lezáró Antalkidas-féle békével megerősítette mind szárazföldi, mind kis-ázsiai befolyását. Ugyanakkor ez a béke tette lehetővé Athén számára a hajdani befolyás visszaszerzésének első lépését is, ugyanis újra athéni fennhatóság alá került Lémnos, Imbros és Skyros szigete,² amelyek megkülönböztetett figyelmet élveztek az athéni politikában, mivel a tengeri gabonaszállítás útvonala mentén helyezkedtek el.³ Kr. e. 379-ben vívta ki függetlenségét a Kr. e. 4. század középső harmadában szintén meghatározó szerepet betöltő állam, Thébai, amikor néhány thébai felkelő athéni segítséggel kiűzte a spártai helyőrséget a városból.⁴ A következő évben a spártai Sphodrias sikertelen támadást indított Peiraieus, illetve Athén ellen.⁵ Mivel a spártaiak nem ítélték el Sphodriast az Antalkidas-féle béke megsértésért, Athén szövetségeseket gyűjtött Spárta ellen, és így hívta életre Kr. e. 378-ban a második tengeri szövetséget, ami a korábbi athéni ambíciókat összefogó délosi szövetség egyfajta „megújítása” volt.⁶ A Kr. e. 370-es években Thébai újraszervezte az Antalkidas-féle béke után feloszlott boiót szövetséget, valamint Athénnal közösen több sikeres támadást mértek Spártára.⁷ Kr. e. 371-ben a leuktrai csatában Epameinondas „ferde ék” taktikájával döntő csapást mért a spártai alakulatokra, és Thébai győzelmével véget vetett a spártai hegemonia éveinek.⁸ Annak érdekében, hogy a spártai ambíciókat tartósan visszaszorítsák a Peloponnésosi-félszigetre, a következő néhány évben az arkadiaiakat és a messénéieket is támogatásáról biztosította Thébai, így jött létre a félsziget középső részén a mantineiai Lykomédész kezdeményezésére az arkadiai szövetség – ennek központja egy újonnan alapított város, Megalopolis lett –, míg a félsziget délnyugati részén újraalapították Messéné városát.⁹ Thébai ilyen mértékű előretörésével megváltoztak Athén érdekei. Tartva a thébai befolyástól Kr. e. 369-ben Athén szövetségre lépett korábbi ellenfelével, Spártával.¹⁰ Athén és Thébai viszonya Kr. e. 366-ban mérgesedett el véglegesen, amikor a thébaiak elfoglalták az Athén érdekszférájába tartozó Órópost.¹¹ Thébai rövid egyeduralkodása a Kr. e. 362-es mantineiai csatáig tartott. Epameinondas az arkadiai szövetség belső szakadása miatt avatkozott közbe, azonban az ütközetben életét veszítette a thébai hadvezér. Xenophón *Hellénika* című művének utolsó soraiban így számol be a történetekről:

Mindkét fél győzelmi jelet állított, mintha egyaránt diadalmaskodtak volna, és ebben senki sem akadályozta meg őket. A holttesteket mindkét szemben álló sereg úgy adta ki, mintha győztesként kötötték volna fegyverszünetet, saját halottaikat pedig úgy vették át [a] fegyverszünet oltalmában, mint a legyőzöttek. [27] Noha mind-

*két fél saját győzelemről beszélt, sem az általuk birtokolt terület, sem a szövetségeseik száma, sem pedig hatalmuk nem gyarapodott az ütközetet megelőző időszakhoz képest. A csata után nagyobb lett Hellasban a széthúzás és a zűrzavar, mint annak előtte.*¹²

Még ha győztesnek is tartották magukat a thébiaiak a csata után, legfeljebb pyrrhosi győzelem volt ez, ugyanis Epameinondas személye olyan mértékben fonódott össze Thébai nagyhatalmi törekvéseivel, hogy halála Thébai befolyásának visszaszorulását eredményezte. Ezek alapján tűnhetne úgy, hogy elérkezett a nevető harmadik fél, Athén ideje, azonban Xenophón sorai értelmében Athénnek is komoly kihívásokkal kellett szembenéznie. Kr. e. 357-ben Rhodos és Chios vezetésével a második tengeri szövetség több tagja fellázadt Athén ellen. Kr. e. 355-ben Athén gazdasági szempontból kimerülten, tengeri szövetségesei felletti érdemi befolyását elveszítve, – gyakorlatilag – vesztes félként zárta a háborút, így nagyhatalmi ambíciói gazdasági és katonai alapjainak is búcsút inthetett. Ezen eseményekkel párhuzamosan Athén észak-hellasi érdekszférájában is visszaszorult II. Philippos kibontakozó hódításai miatt. A makedón uralkodó először Kr. e. 357-ben elfoglalta a stratégiailag és gazdaságilag egyaránt fontos Amphipolist, majd a jóval nyugatabbra fekvő Pydnát.¹³ Noha ezek a területi veszteségek ekkor még nem jelentettek közvetlen veszélyt Athénra, a Kr. e. 350-es évek végétől az egyre erősödő makedónellenes politikai szölamok visszatérő elemévé váltak ezek a sérelmek.¹⁴

Philippos előretörését jelentősen megkönnyítette a szárazföldi Hellast megosztó és zűrzavarba taszító, Kr. e. 356 és 346 között zajló harmadik szent háború. A konfliktus a továbbra is nagyhatalmi ambíciókat dédelgető Thébai és a vele határos Phókis között robbant ki. A phókisiak Kr. e. 357-ben művelés alá vontak egy, a delphoi szentély tulajdonába tartozó szent földterületet, amiért a delphoi *amphiktyonia* Thébai közbenjárására pénzbírsággal sújtotta a phókisiakat, azonban ők nem voltak hajlandók befizetni a rájuk rótt büntetést, helyett elfoglalták Delphoit, valamint eltörölték az *amphiktyonia* elmarasztaló határozatait, ami további, nyílt fegyveres konfliktushoz vezetett.¹⁵ Spárta és Athén Phókist támogatta, mivel mindketten a thébai befolyás csökkentésében voltak érdekeltek, II. Philippos pedig thessaliali ambíciói miatt csatlakozott a háborúhoz. Thessalia kulcsszerepet töltött be Philippos korai külpolitikájában, mivel szomszédos terület révén a makedón stabilitás, másrészt a déli hódítás záloga volt, így Kr. e. 353-ban Larissa és Pherai konfliktusát kihasználva kapott az alkalmon, hogy befolyását déli irányba, Hellas középső területei felé is kiterjessze. Pherai Phókistól kért és kapott segítséget, míg Larissa Philippostól.¹⁶ A kezdeti makedón sikerek után Philippos kétszer is vereséget szenvedett a phókisi Onomarchos által vezetett seregektől,¹⁷ azonban a következő évben, Kr. e. 352-ben a Krókion-síksági győzelemmel Thessalia egyértelmű makedón befolyás alá került. Ugyanebben az évben a Thermopylai-szorosnál – ekkor még – sikerült megállítania a phókisi-athéni csapatoknak Philippos gyors déli előretörését.¹⁸ Ezekkel az eseményekkel párhuzamosan azonban Athén északi pozíciója fokozatosan tovább gyengült, Philippos sorra foglalta el az Athén érdekszférájába tartozó városokat: Kr. e. 356-ban Poteidaiát,¹⁹ Kr. e. 354-ben Methónét²⁰ és Kr. e. 352-ben Pagasait.²¹

A Kr. e. 350-es évek közepén valóban kaotikus állapotok uralkodtak Hellas szárazföldi területein. Három meggyengült állam – Athén, Spárta és Thébai – igyekezett vélt vagy valós szövetségi rendszerein keresztül legalább fenntartani befolyási övezeteit. Ezt az igencsak zavaros helyzetet próbálta meg felhasználni Spárta arra, hogy revansot vegyen az arkadaiakon, így Kr. e. 353-ban támadást indított Megalopolis ellen. Ezek után követek érkeztek Athénba az arkadiai Megalopolisból, valamint Spártából is. Halikarnassosi Dionysios közlése alapján Démostenés ekkor, Kr. e. 353/352-ben tartotta meg *A megalopolisiak érdekében* című beszédét:

*Thudémos archónsága alatt, aki Diotimos után következett, írta meg a Timokratés elleni beszédet a Timokratés ellen törvénytelen ségi óvást benyújtó Diodórosnak, valamint maga adta elő a Megalopolisiak megsegítéséről szóló népgyűlési beszédét.*²²

A követéségek céljaihoz érdekes adalékot ad Libanios összefoglalója:

*Amikor a lakedaimóniakat legyőzték a thébiaiak a boiótiai Leuktránál, majd ismét nagy veszélybe kerültek, amikor az arkadaiak fellázadtak és szövetségre léptek a thébiaikkal, akkor az athéniak megmentették a lakedaimóniakat, hiszen szövetségeseik voltak. [2] Azonban később, mihelyt megszűnt fenyegetettségük és visszanyerték befolyásukat, az arkadiai Megalopolisra törtek, továbbá követek útján arra kérték az athéniakat, hogy csatlakozzanak hozzájuk a háborúban, de a Megalopolisiak is követeket küldtek Athénba, hogy segítséget kérjenek a maguk védelmében. [3] Démostenés azt javasolta, ne hunyjanak szemet Megalopolis elpusztítása, sem a lakedaimóniai befolyás erősödése felett, mert az szolgálja az athéniak érdekét, ha Lakedaimón nem lesz veszélyforrás.*²³

Ez alapján a spártaiak katonai támogatást is kérnek, a korábbi – eredendően – védelmi jellegű szövetség tiszteletben tartása mellett, míg a megalopolisiak félve a spártaiak megerősödésétől és előretörésétől, most szeretnék elnyerni Athén barátságát. A kutatás Libanios közlését inkább elveti, és csak a korábbi szerződés betartása, azaz a távolmaradás mellett érvel.²⁴ Ilyen körülmények között emelkedett szólásra a fiatal Démostenés. Az ifjú szónokok nem szólalhattak fel véleményformálóként az elsők között,²⁵ így Démostenés is vélhetően a vita második felében, a tanácskozás végéhez közeledvén csatlakozott a megalopolisiakat támogatók táborához. Az érvek könnyebb átláthatósága végett ezen a ponton érdemes áttekinteni a beszéd felépítését:

- 1–3. Bevezetés
- 4–10. A hatalmi egyensúly Athén érdeke
 - 4–5. Spárta és Thébai is legyen gyenge
 - 6–7. Nem volna helyes a Spártával való háború
 - 8–10. Athén mégis harcolni kényszerül majd
- 11–18. A lehetséges ellenvetések cáfolatai
 - 11–13. Órópos visszafoglalható
 - 14–15. Athén továbbra is szavahihető
 - 16–18. Spárta a megbízhatatlan, számító hódító

19–31. Következtetések

- 19–22. Megalopolis és Thébai kapcsolata
 - 19–20. Megalopolis Thébai miatt nem érdemel támogatást
 - 21–22. Spárta miatt Athén mégis Thébai szövetségese lesz
- 23–26. Az igazságosság a hatalmi egyensúly záloga
- 27–29. Az alkalmazkodó féllel kell szövetséget kötni
- 30–31. Athén hosszú távú érdeke a megalopolisi szövetség

32. Összegzés

Démostenés beszéde elején határozottan leszögezi, hogy el-
lentétben az előtte felszólalókkal, ő valóban arról beszél majd,
mi szolgálja leginkább Athén érdekét. E megjegyzése kapcsán
MacDowell frappánsan megjegyzi,²⁶ mennyire idegesíthette ez
az athéniakat, hiszen Démostenés nem az elsők között szólalt
fel, így feltehetően több visszatérő, redundáns fordulat is el-
hangozhatott beszédében. A fiatal szónok meglátásai reálisak
és abszurdak is egyben. Az eddigi athéni külpolitikától jelen-
tősen eltérő álláspontot fogalmaz meg Démostenés: Órópos
Kr. e. 366-os elvesztése miatt ugyanis erős volt az athéni ellen-
szenv Thébai iránt, Megalopolis viszont Thébai támogatását
élvezi, így Athén közvetetten Thébait támogatná szövetségé-
sével, Spártával szemben, amennyiben Démostenés javasla-
tát követnék. Noha az eddigi szövetségi rendszerek felrúgása
abszurdnak tűnik, mégis van benne némi ráció. Démostenés
azon felismerését, hogy leginkább az szolgálná az athéniak ér-
dekeit, ha Spárta és Thébai is meggyengülne, elsőként Lord
Brougham méltatta.²⁷ Szerinte Démostenés külpolitikai tö-
rekvései leírhatók a hatalmi egyensúly modern fogalmával,
azaz a döntéshozóknak csak azt a szempontot kell mérlegelni-
ük, hogy az adott politikai döntés hozzájárul-e egy szomszédos
állam hatalmi ambícióinak korlátozásához vagy sem.

Ezzel a megállapítással a hatalmi egyensúly fogalma egybe-
fonódott *A megalopolisiak érdekében* tartott beszéddel. Szinte
nem is jelent meg olyan munka, amelyben ne említenék meg
legalább a kifejezést, ezen túlmenően azonban a közelmúltig
nem született részletes elemzés a témában.²⁸ Hunt magát a fo-
galmat vizsgálja ókori kontextusban, míg Cross friss tanulmá-
nyában a fogalmat és a beszédet részleteiben is elemzi, és meg-
győzően érvel amellett, hogy ez a beszéd nem értelmezhető
csak a hatalmi egyensúly fogalma felől, morális, elvi szempon-
tokat is figyelembe kell venni.²⁹ Az mindkettőjük kutatásában
vitán felül áll, hogy a hatalmi egyensúly modern fogalma nem
fedi teljesen a forrásainkból kirajzolódó ókori jelenséget. Az
egy-egy államok érdekei meghatározóbbak, nem beszélhetünk
egy átgondolt, nemzetközi kapcsolatrendszeréről. Éppen ezért
Cross már tanulmánya címében is frappánsan az *(im)balance
of power* kifejezést használja, korábban Lane Fox pedig a
balance of weakness szófordulattal magyarázta a jelenséget.³⁰
Ezen kifejezések – helyesen – azt az aspektust hangsúlyozzák,
hogy Démostenés beszédének nem a *status quo* fenntartása,
hanem az előnyszerzés a célja.³¹ Ennek ellenére nem biztos,
hogy meg kell változtatni a *balance of power* kifejezést. Így
tett Jaeger, aki Anglia párhuzamával, noha nem fejt ki részle-
tesen, egészen pontosan írja le ezt a fogalmat.³² A 19. századi
angol politika ugyanis igyekezett fenntartani az egyensúlyt a
kontinentális politikát meghatározó nagyhatalmak között saját
pozíciójának biztosítása érdekében. Ezt a politikát leginkább
Lord Palmerston következő mondatával szokták fémjelezni:
„Nincsenek állandó szövetségeseink, sem örök ellenségeink.

Állandó és örök érdekeink vannak, és ezen érdekek nyomán
kötelességünk cselekedni.” Valami egészen hasonló fogalmaz
meg Démostenés beszéde vége felé, amikor számba veszi a
lehetőségeket, mikor, kivel és miért kell szövetséget kötnie
Athénnek:

*Azok gondolkodnak a leghelyesebben, akik kijelentik, hogy
a megalopolisiaknak le kell dönteniük a thébai szövetséget
rögzítő feliratokat,³³ ha csakugyan megbízható szövetségé-
seink. De a megalopolisiak szerint nem a feliratok, hanem
a kölcsönös előny a barátság alapja, ennél fogva azokat te-
kintik szövetségeseiknek, akik támogatják őket. Ha pedig
ez az álláspontjuk, kijelentem: el kell határozniuk, hogy le-
döntik a feliratokat, a lakedaimóniaknak pedig tiszteletben
kell tartaniuk a békét. Ha pedig valamelyik fél nem hajlandó
mindezt megtenni, akkor nyomban a másikkal kell szövét-
keznünk.³⁴*

De hogyan lehet az áhított célt elérni Démostenés szerint?
Ezen a ponton jelennek meg az abszurd elemek a logikus ke-
retrendszerben, ugyanis Démostenés érvelése arra a teljesen
irracionális feltételezésre épül, hogy Spárta már szinte vissza-
nyerte régi erejét. Ennek következtében, miután győzedelmes-
kednek Megalopolis és az arkadiai szövetség fölött, Messéné
hajtanák rabigába,³⁵ majd odáig merészkedik Démostenés,
hogy Athén fenyegetettségét, esetleges elesését is előrevetíti.³⁶
Hogy még inkább fokozza a spártai fenyegetettség súlyát, fel-
idézi a századforduló borzalmaival, melyeket idősebb polgár-
társai átéltek: Athén vereségét a peloponnészosi háborúban, a
város oligarchikus fordulatait – Kr. e. 411-ben a négyszázak,
majd Kr. e. 404-ben a harminc zsarnok uralmát.³⁷ Démos-
thenés olvasatában az újjáéledő spártai hegemoniát csak úgy
kerülhetik el, ha Athén ebben a kérdésben Thébai szövetségé-
sét, Megalopolist támogatja. Mi több, álláspontja szerint nem
szabad halogatni ezt a döntést, hiszen Athén előbb vagy utóbb
mindenképpen háborúba kényszerül Spártával, mivel egy spár-
tai hadadás esetén segítséget kell nyújtania a messénéieknek a
harmadik szent háború elején kötött szövetségük értelmében.³⁸
Ezért stratégiai szempontból is kedvezőbb most felvenni a har-
cot, hiszen ha Megalopolis és Messéné elesik, Athén kénytelen
lesz Thébajjal szövetséget kötni a spártaiakkal szemben,³⁹ továbbá
a külpolitikai ambícióik miatt is, hiszen ha a megalopolisiak
Athénnek, és nem Thébainak köszönhetik megmenekülésüket,
akkor Thébai elveszítheti egyik szövetségését, ami Athén pozí-
cióját erősítené.⁴⁰ Beszédének előrehaladtával a – Démostenés-
si érvrendszeren belül – logikus külpolitikai érvek mellett fo-
kozatosan előtérbe kerülnek az athéni politikai gondolkodástól
egyáltalán nem idegen,⁴¹ örök érvényű morális szempontok, és
végül beszédét is ezzel a gondolattal zárja Démostenés:

*Senki se tagadná, gondolom, amikor a lakedaimóniakat,
korábban pedig a thébaiakat, legutóbb meg az euboiaiakat
mentette meg városunk, ezek után pedig szövetséget kötött
velük, mindig egy és ugyanaz a cél vezérelte. Mi lenne ez a
cél? Megmenteni azokat, akiket igazságtalanság ért.⁴²
[...]
Arra biztatlak benneteket, ne hagyjátok magukra a megalopoli-
siakat, sőt sose hagyjátok magukra a gyengébbeket az
erősebbekkel szemben.⁴³*

Az athéniaiak végül egyik felet sem támogatták, a semlegesség mellett döntöttek, azonban Argos, Messéné, Sikyón, és végül Thébai is Megalopolis mellé állt, így a város athéni segítség nélkül is megőrizhette függetlenségét.⁴⁴

Hogyan értékelhetjük Démostenés *A megalopolisiak érdekében* tartott beszédét? Schaefer és Blass, valamint a nyomdokaikon haladó századfordulós angol fordítók, Kennedy és Pickard-Cambridge a romantikus zsenikultusztól áthatva egyértelműen a bölcs, előrelátó államférfit látták Démostenésben, és nem emelték ki a beszéd irracionális elemeit.⁴⁵ Schaefer monumentális művének – *Demosthenes und seine Zeit* – első kötetét azzal a grandiózus képpel zárja, hogy a fiatal, mindig az athéni érdekeket szem előtt tartó Démostenés a meg nem

értettség éveit után az egész görögység reményévé és védelmezőjévé válik.⁴⁶ A modern kutatás ennél jóval árnyaltabb, kettsős képet fest. A hatalmi egyensúly jelentőségének felismerése mögött megbúvó racionalitást, ami később meghatározza majd a demostenési politikát, ahogy láttuk, többen méltatták, ugyanakkor a teljesen alaptalan Spárta-kép, valamint a thébai kapcsolatok fejlesztésének hiánya miatt komoly kritikával illették a beszédet.⁴⁷ Badian és Wooten munkái nyomán érdemes eltávolodni a 19. században gyökerező romantikus Démostenés-képtől, és megfontolni annak a lehetőségét, hogy nem az athéni demokrácia hősével, hanem egy fiatal, ambiciózus politikussal állunk szemben, akinek a sikeres makedón hódítás hozza el a régóta áhított népszerűséget.⁴⁸

Jegyzetek

A tanulmány az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-20-4-I kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült. Köszönettel tartozom témavezetőmnek, Németh Györgynek a kéziratához fűzött értékes megjegyzéseierért. Az antik szövegekre a Liddell–Scott–Jones-féle görög szótár rövidítései szerint hivatkozom.

- 1 X. *HG.* 2.2.19–23.
- 2 X. *HG.* 5.1.31.
- 3 Jól mutatja Athén szorult anyagi helyzetét, hogy Kr. e. 374/73-ban az említett három sziget adóját, azaz az adóbeszedés jogát eladták az athéniaiak, annak érdekében, hogy biztosítani tudják a szükséges gabonamennyiséget a lakosság számára. A feliratot és a részletes kommentárt lásd Stroud 1998.
- 4 X. *HG.* 5.4.1–16; Diod. Sic. 15.25–27; ehhez lásd Sealey 1993, 282, 10. jegyzet.
- 5 X. *HG.* 5.4.20–24.
- 6 Az alapító dokumentumot részletes bevezetővel és szakirodalommal lásd Rhodes–Osborne 2007, no. 22. Az eseménytörténethez pedig Cargill 1981; Radicke 1995, 11–20.
- 7 A bioiotti szövetség előzményeihez és működéséhez lásd Németh 1999, 302–305; a kortárs eseménytörténethez pedig Sealey 1993, 50–69; Rhodes 2006, 195–197.
- 8 A leuktrai csatához lásd X. *HG.* 6.4.1–15; valamint a mantineiai csatáig terjedő eseménytörténethez Sealey 1993, 69–78, 82–88, 93–96; Rhodes 2006, 198–200.
- 9 Az arkadiai szövetség működéséhez lásd Németh 1999, 305–306; Lykomédészhez X. *HG.* 7.1.23–24; Megalopolis alapításához Diod. Sic. 15.72.3–4; Paus. 8.27.8–9; Messénéhez pedig Diod. Sic. 15.66.1–6; Paus. 4.32.4–6.
- 10 X. *HG.* 7.1.1–14; Diod. Sic. 15.67.1.
- 11 X. *HG.* 7.4.1; Diod. Sic. 15.76.1. Ez a trauma visszatérő eleme az athéni szónoklatoknak, vö. Dem. 5.10; 6.30; 18.99.
- 12 X. *HG.* 7.5.26–27, részlet (Vilmos László fordítása). A csata teljes leírását lásd X. *HG.* 7.5.1–27.
- 13 Diod. Sic. 16.8.2–3. A makedón terjeszkedés történetét a mai napig legrészletesebben Hammomd–Griffith (1979, 216–328) tárgyalja.
- 14 Még a békepárti Isokratés is elismerte, hogy a *casus belli* Athén és II. Philippos között Amphipolis elfoglalása volt, vö. Isoc. 5.2: „Mivel látom, hogy a város [Athén] és a közötted [Philippos] támadt háború Amphipolis felett számos baj forrásává vált...” Démostenés beszédeinek visszatérő eleme az itt felsorolt városokra való hivatkozás. Lásd például Dem. 1.9, 12; 4.4, 35. Igen hevesen sérelmezi Amphipolis elvesztését Hégésippos is, vö. [Dem.] 7.23–29. A beszéd tágabb kontextusát és elemzését lásd Seres 2017.

- 15 Diod. Sic. 16.23–24. A háború legrészletesebb bemutatását és elemzését Buckler (1989) adja. A Kr. e. 357-es év hozta el a nagy lehetőséget Thébai számára. Eddig tartva egy szélesebb összefogástól a thébai politika nem merte nyíltan felvállalni a terjeszkedés politikáját. Azonban a meggyengült Spárta, a szövetséges háborúval bajlódó Athén, valamint az északi vetélytárs, a thesszali Pherai tyrannosának, Alexandrosnak a halálával (Diod. Sic. 16.14.1) elérkezettnek tűnt az idő az előretörésre.
- 16 Diod. Sic. 16.14.1, 35.1.
- 17 Diod. Sic. 16.35.2.
- 18 Diod. Sic. 16.37.3, 38.2; Dem. 19.84.
- 19 Diod. Sic. 16.8.5.
- 20 Diod. Sic. 16.31.6.
- 21 Diod. Sic. 16.31.6.
- 22 Dion. Hal. *Ad Amm.* 1.4. A fordítás Usener–Radermacher (1899) kiadása alapján készült. Dionysios datálását a szakirodalom elfogadja, esetleges bizonytalanságokhoz lásd Lane Fox 1997, 181–183.
- 23 Lib. *Hyp.* 15. A fordítás Foerster (1915) kiadása alapján készült.
- 24 Sealey 1993, 129; Trevett (2011, 275), noha nem zárja ki, megfogalmazásán egyértelműen érződik, hogy nem tartja valószínűnek ezt a lehetőséget.
- 25 Az athéni politikai gyakorlat szerint először az ötven évnél idősebb polgárok szólalhattak fel a népgyűlésen, vö. Aischin. 1.23; 3.2–4; lásd hozzá Bajnok 2017, 134.
- 26 MacDowell 2009, 207.
- 27 Dem. 16.4–5, vö. Brougham 1838, IV. 440: “Thus, the well-known and much admired speech for Megalopolis is a calm and judicious statement of the sound principle of foreign policy, on which the modern doctrine of the balance of power rests – that the only point for a nation’s consideration is, whether any given course of conduct will tend to help or to prevent a dangerous neighbour’s aggrandizement; and that no former conduct of any state should operate as a reason for or against helping it in its struggle with a common and formidable enemy. This oration has no figures, nor any impassioned bursts, or other striking passages; and there is no reasoning in it, except perhaps where the orator tries to reconcile the conduct which he recommends, of helping the Arcadians against Sparta, with the aid formerly given to Sparta herself, by shewing that the former, like the present policy, was governed by the principle of protecting the weak against oppression.”
- 28 Blass 1893, III.1. 291. 5. jegyzet; Kennedy 1893, 207; Pickard-Cambridge 1912, 46; Jaeger 1938, 88; Sealey 1993, 129; Lane Fox 1997, 18; Trevett 2011, 276; MacDowell 2009, 208 (noha nem említi a *balance of power* kifejezést, *practical arguments* alatt ugyanezt a meglátást dicséri); Worthington 2012, 100;

- 29 Hunt 2010, 168–180; Cross 2019. Bár a felvetett morális szempontok – a gyengébbek védelme – mögött nem túlzás kijelenteni, hogy nagyon is valós politikai érdekek húzódnak: a hajdani dicsőség, a délosi szövetséget vezető Athén narratívája.
- 30 Lane Fox 1997, 18.
- 31 Vö. Cross 2019, 79: „...Demosthenes lays out his fundamental foreign policy principles, there is no indication that he is interested in preserving the status quo, or a balance of power on the mainland. Instead, as he explains in the rest of the speech, he seeks to revise the current geopolitical arrangements, to create an imbalance of power in the Athenians' favour. He wants to see the power of the Thebans and the Spartans diminished.”
- 32 Jaeger 1938, 88.
- 33 A közösség életét meghatározó feliratokat – például egy szövetséges szerződést – a város egy vagy több meghatározó, forgalmas pontján állították fel. Ezeknek a ledöntése a szövetség felbontásával azonos. Bevezetésül a feliratok elhelyezéséhez lásd Rhodes–Osborne 2007, xiii–xv.
- 34 Dem. 16.27.
- 35 Dem. 16. 4, 8, 16–17, 20, 22, 28, 30.
- 36 Dem. 16.18.
- 37 Dem. 16.22. Az oligarchia mint elrettentő athéni tapasztalat visszatérő eleme Démosthenés eszköztárának korai beszédeiben akár a népgyűlés, akár a bíróságok előtt, vö. Dem. 15: az egyik meghatározó központi téma a demokráciák és oligarchiák szembeállítása. Dem. 22.32, 51–52: azt a benyomást kelti, mintha Androtión életvitele és korábbi tettei megegyeznének, vagy – bizonyos tekintetben – még gyalázatosabbak is lennének, mint a harmincak visszaélései, kegyetlenkedései. Dem. 20.15: Leptinés törvényét úgy állítja be, mintha korlátozná a demokrácia működését; Dem. 24. 58, 75–76, 102–107, 152–154, 163–164: Timokratés törvényével szemben több alkalommal is elhangzik, hogy szellemisége, beiktatásának módja az oligarchia éveibe taszítja a várost.
- 38 Dem. 16.9, vö. Paus. 4.28.1–2.
- 39 Dem. 16.20–21.
- 40 Dem. 16.30–31.
- 41 And. 3.28: „Ami tehát a leginkább aggaszt engem, athéni férfiak, az a visszatérő hibánk, hogy a befolyásos barátainkat eltaszítjuk magunktól és inkább a gyengébbeket választjuk, majd mások érdekében viselünk háborút, amikor jól felfogott érdekünkben békében is élhetnénk.” Andokidés beszéde Kr. e. 391-ben hangzott el az athéni népgyűlés előtt egy Spártával kötendő béke kapcsán.
- 42 Dem. 16.14–15.
- 43 Dem. 16.32.
- 44 Diod. Sic.16.39.1–8; Paus. 8.27.9–10.
- 45 Schaefer 1885, I. 512–519, különösen 518–519: „Das sind die Ratschläge welche Demosthenes nicht mit leidenschaftlichem Eifer, aber mit der lebendigen Kraft warmer Überzeugung in seiner Rede den Athenern anempfiehlt: sie bildet ein Denkmal seiner edlen Gesinnung und seiner Einsicht in die hellenischen Staatsverhältnisse.” Blass 1893, III.1. 288–291, különösen 291: „Inhaltlich also ist die Rede ein Denkmal grosser Staatsklugheit und Voraussicht.” Kennedy (1893, 204–216) teljesen elismerően nyilatkozik; Pickard-Cambridge (1912, 46) noha megemlíti, hogy kissé optimista hangvételű ez a beszéd, nem von le belőle további következtetést.
- 46 Schaefer 1885, I. 521–528, különösen 528: „Mit gutem Gewissen konnte er auf sein redliches Streben zurückblicken, so bitter es ihn auch schmerzen musste dass die Zukunft alle seine Besorgnisse rechtfertigte und das Übel was er hatte abwenden wollen reisen liess. Ein Perserkrieg ward dem Rathe des Demosthenes gemass vermieden: aber im Peloponnes. in Thrakien, auf Rhodos nahmen die Athener ihrer Aufgabe nicht wahr, und diese ihre Verblendung und Schlawheit bahnte an entscheidenden Punkten dem Makedonenkönige Philipp den Weg: er stand bereit sich zum Mittler und Schirmherrn der Hellenen aufzuwerfen.”
- 47 Már Jaeger (1938, 84–85) felveti a szövetségi rendszer átalakításának problematikáját, de még nem kritizálja, mint később Sealey 1993, 129; vö. Trevett 2011, 276; Badian 2000, 31. A későbbi racionális helyzetértékelésre tökéletes példa *A békéről* c. beszéde, melyben nem tehet mást, mint hogy a philokratési béke elfogadása mellett érvel az athéni népgyűlésben. A beszédhez lásd Seres 2019.
- 48 Badian 2000, 33, 36, vö. Wooten 1983, 20 (= Wooten 2008, 10. 9. jegyzet). Ha mindenképp rendszert, következetességet keresünk Démosthenés külpolitikájában, azt biztosan nem a makedónpolitikájában találjuk meg, vö. Seres 2021. Thébai-politikája logikusabb választásnak tűnik, hiszen a későbbiekben is a kiegyenlített erőviszonyok szerepét hangsúlyozza Démosthenés. Azonban – ahogy ebben a beszédben is láthatjuk – e politika konkrétumai nem ismertek előttünk, így messzemenő következtetéseket nem érdemes levonni e politika szándékos vagy következetes volta mellett.